NAT OG TÅGE

Af højskolelærer,
mag. art. *Jørgen Knudsen*

Man bør ikke vise denne film til alt for unge, og man bør ikke vise den til nogen uden i hvert fald at forberede dem på, hvad de vil få at se. Ejheller bør man vise den og derpå uden videre gå over til næste punkt på aftenens filmprogram. *Nat og tåge* er en film, der efterlader så voldsomt et indtryk, at publikum må have mulighed for at sunde sig. Sikkert vil der også melde sig spontane ønsker om en eller anden form for samtale om filmen, enten i tilslutning til forevisningen eller – snarere – en dag eller to efter, hvis lejlighed gives.

Nat og tåge, Nacht und Nebel, var kodenavnet på en Hitler-ordre fra 1941 gående ud på, at visse kategorier af fangne modstandsfolk fra de besatte lande skulle forsvinde sporløst i tyske koncentrationslejre.

Ordren blev efterkommet, i lejrene forsvandt ikke kun modstandsfolk, også millioner af jøder og andre tvangsdeporterede, men sporløst skete det ikke: denne film viser sporene. Den viser os lejrene som de ser ud i dag, de tilgroede og tildels sammenfaldne rester af dem, den rustne pigtråd, det nådigt glemsomme ukrudt på appelpladserne. Desuden viser den en række samtidige fotografier og filmstrimler om livet – og døden – i disse lejre, deriblandt billeder af en sådan gru, at en advarsel til publikum nok er på sin plads på forhånd.

Sammen med fotografiet af paddehatteskyen er mareridtsynerne fra de tyske koncentrationslejre blevet vor tids påmindelse, belæring, foruroligelse. Disse billeder har gjort os anderledes, hvadenten vi reagerede på dem med rædsel eller vantro, med vrede på de skyldige eller skam på menneskeslægtens vegne. Én gang set kan de ikke glemmes, kan de aldrig glemmes. De tildeler os en ubønhørlig viden om lidelsen – giver erindringen om dem ikke en ny og bestyrtende resonans til synet af et krucifiks?? Og hvem kan vel længere hengive sig i nydende betragtning af menneskekroppe spændt i pine og omgivet af helvedes kvaler, som på renæssancemalerens kæmpelærreder?

Dernæst fortæller filmen, at mennesker kan gøre dette mod mennesker. Og med hvilken ufattelig saglighed gås der ikke til værks! Havde man endda kunnet mærke, at disse bødler hadede deres ofre; men de ænser dem næppe, højst ækles de ved dem. Dette er massemord på linje med enhver anden formålsbestemt og velorganiseret beskæftigelse. Her er medmennesket reduceret til objekt bestående af et antal kilo levende vægt. Af håret kan der væves stof, af kroppen koges sæbe. Had, blodtørst og sadisme må tydeligvis afskrives som fyldestgørende forklaring. Til bekræftelse: i 1943 skar tyske officerer i Paris omhyggeligt 5–600 malerier af Picasso, Klee m.fl. »dekadente« malere i stykker med knive, før de brændte dem. Der ligger en dybere desperation bag, end sadisten har, et større vanvid.

Som en hån og en udfordring virker det da, at disse udyr kan optræde, så de ligner os andre. Hvorfor i alverden lader de et orkester spille operettemelodier for de dødsviede, som filmen viser det blandt flere andre helt groteske indslag? Var de mennesker splittervanvittige? Til det mest foruroligende vi lærer fra kz-lejrene hører, at et menneske kan være så forskellige ting på én gang. Til supplement: der var kz-kommandanter, der spillede Bach i deres fritid, lige så hengivent som de myrdede; som afspænding efter en streng arbejdsdag. Havde de morderen boende i sig bag vandtætte skodder? – Har vi? Findes der noget værn mod ham? Disse mennesker stammer fra et land, hvor kulturen altid har været højt anskrevet, så højt at man – filmen viser det – lader Goethes eg blive stående i lejren i Buchenwald: men altså heller ikke højere, end at man laver lejren. Hver og én af den lejrs bødler har i skolen lært om Goethe, de ti bud har de forøvrigt også lært. Hverken kultur – forstået som »dannelse« – eller moral – forstået som de leveregler, som skole og hjem søger indlært – har effektivt værnet mennesket i dem mod umennesket i dem. Har vi andre et værn, eller er vi kun uskyldige af mangel på lejlighed? (Lige som Eichmann førte et absolut uskyldigt og harmløst borgerligt liv efter 1945; det samme gælder en række andre sent opdagede bødler). Findes disse muligheder slet ikke i os? Hvem tør påstå det efter at have set filmens billeder fra lejrledelsens hyggelige aftenkomsammen: kan disse mennesker gebærde og more sig som vi, hvorfor da ikke vi som de – forudsat de og de betingelser?

Men hvilke betingelser? Hvad kan vel overvinde, baste og binde den primære medmenneskelighed, som – hvadenten den er medfødt eller tillært – indtager en central stilling i den europæiske kultur? Psykologer og sociologer har tumlet med spørgsmålet. Her skal en enkelt tankegang antydes. Man har gjort opmærksom på en ejendommelighed i Eichmanns optræden under processen i Jerusalem: mens han under opremsningen af alle de grusomheder, han var medskyldig i, virkede fuldstændig kold og uberørt, blev han én gang rød i hovedet, forvirret og skamfuld. Det var da retspræsidenten irettesatte ham, fordi han ikke rejste sig, når præsidenten talte til ham. Forklaringen på denne modsigelse skulle ligge i Eichmanns evne til at anbringe sin samvittighed, rettesnoren for sin handlemåde og for sit syn på ret og uret, uden for sig selv i en autoritet, som han derpå giver sig ind under. Så længe han opførte sig i overensstemmelse med denne autoritets ønsker, er hans liv konfliktfrit. Falder autoriteten væk, som det skete i 1945, forsvinder dermed tilskyndelsen til at adlyde den. Den nazistiske ideologi spiller ingen rolle efter nazismens fald: Eichmann godkender villigt en jøde, retspræsidenten, som ny autoritet og beflitter sig på at gøre ham tilpas. Kun over for den til enhver tid gældende autoritet er hans følelser levende; tager han fejl af autoritetens ønsker, bliver han ulykkelig, mens andres lidelser kun berører ham, hvis hans autoritet tilskynder ham til det (Eichmann skal nok, sammen med andre tyskere, have været dybt indigneret over påstået polsk mishandling af folketyskere osv.).

På denne baggrund får den kendte undskyldning, »Jeg handlede efter ordre«, et nyt perspektiv. Vist handlede de efter ordre, det er netop heri, forbrydelsen ligger. I vore dage er det næppe »det onde« forstået som ondskab, der er den store fristelse – derimod suspensionen af vor selvstændighed, som vel i det moderne samfund er en mere besværlig ting end nogensinde før. Hvem kender, for at tage et eksempel i det små, ikke fristelsen til af bekvemmelighedsgrunde at fortie en divergerende opfattelse, som man ikke er

NAT OG TÅGE

Manuskript og instruktion: Alain Resnais
Kamera: Ghislain Cloquet, Sacha Vierny
Musik: Hans Eisler
Speakerkommentar: Jean Gayrol
Speaker: Erik Mørk
Producent: Argos Films – Como Films, Cocinor, Paris, 1956
16 mm tone, farve og sort/hvid, 31 min.
Filmleje: 6 kr.

helt sikker på, eller til med nølende samtykke at dække over en skamfuld mangel på opfattelse, når en person med myndighed docerer, at det »jo som bekendt« forholder sig sådan og sådan? Men måske det er lignende bekvemmelighedsgrunde, der har gjort tyske mennesker til tyske umennesker.

Der er med ovenstående naturligvis kun peget på én mulighed. At tage problemet op, igen og igen, hver gang påny lige dybt foruroliget, lige utilfreds med egne tidligere tilløb til forklaringer, er den strenge, men uafviselige opgave, en film som *Nat og tåge* stiller os.

Jørgen Knudsen

Denne pjece, der er udgivet af Statens Filmcentral, udleveres gratis til brug i forbindelse med forevisning af filmen. – Henvendelse til Statens Filmcentrals hovedkontor, Vestergade 27, 1456 København K, eller Jyllandskontoret, Lundingsgade 33, 8000 Århus C.

REPRINT, København Ju 18-109